

M. T. R. COLLEGE, SURAT

Manuscripts Library

No. ^{Ref.}
_{Ser.}

1342

Title:

Kanya Putkoda

1342

In Complete

: <i>Kanya</i> :		: Title
: <i>pralosa</i> :		: Author
: <i>Mammata</i> :		: Editor
: :		: Year, Vols.
: :		: Publisher
1342 :	: <i>Pages 162</i>	: Remarks

काव्यप्रकाश

20150125-11

॥५०॥ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥ एकापद्याटवीसास्वत्यापदष्टद्वयः । वागीशः काव्यमधुनः । परीक्षायां प्र
वर्तते । १ । इह तावत्परिहितमेव काव्यं तत्फलं लाया लमिति तत्पराकायामुद्यमः । तत्रादौ काव्यस्वरूपमाह ।
काव्यमास्वादजीवातुः । पदसंदर्भज्यते । सालंकारगुणादौ चैव सशब्दाविति केचन । काव्यं करोति काव्यं
पठति काव्यं श्रुणोतीत्यादिव्यवहारबलात् । अह एव काव्यमिति प्राचः । केचित्तु आस्वादो बोधकत्वमे
व काव्यत्रयप्रयोजकं । तच्चुशब्दे चाध्वं वा विशिष्टमिति प्राह वदध्वं पिकाव्यं । काव्यं करोतीत्यादौ च का
व्यपदस्य प्राह मात्रपरवादिताडः । अत्रादौषयं किं विदोषासावोवाया वदोषासावोवा । नाद्यः अ
व्यवर्तकत्वात् । यकिं विदोषासावस्य सर्वत्र सुलसत्वात् । नापरः तच्चासति काव्यलक्षणं निर्विषयं
विरलविषयवास्याड्यते । उद्देश्यपिरसो बोधकाव्यवदशनाददोषाविति काव्यलक्षणं नदेयमे
व किं तु यन्नतो दोषासावः कौके कर्तव्यमस्येतावन्मात्रपरमिति टीकाकृतः । तडक्तं । कीटानुविद्धरनादि
साधारणेन काव्यता । उद्देश्यलिमता यत्रारसाद्यनुगमः स्फुटः । १ । इति अन्ये उ एकस्मिन्नेव पद्ये यद्वैशो
षान्तावस्वदंशो काव्यं । तथा चैकमेव पद्यं काव्यमकाव्यं च यद्येकमेव ज्ञानं प्रमाः प्रमाचेति दोषसा
मान्यान्ताव एव लक्षणं प्रवेश्यताडः । अत्र विशेषालंकारविरहे पिसामान्यालंकारसञ्चानका
व्यवहानिरिति स्मृतिरिति । यथा । यः कौमारहरः स एव हिवरस्ता एव चित्ररूपा । स्तेचोन्मालितमालती
सुरसयः प्रौढाः कदवानिलाः । साचैवास्मितधापितत्रसुरतव्यापारलीलाविधौ रेवारोधसिवेतसि
तरुतले च तः समुक्ते वते । १ । अत्र वक्रोक्तिनाम सामान्यालंकारसञ्चारेव काव्यं । तडक्तं । सैषा सर्व
त्र वक्रोक्तिरनया धो विनायते । यन्नां स्यात् कविना कार्यः । कोलंकारो नया विना । १ । तथा वक्रोक्तिः काव्य
जावितमिति वक्रोक्तिश्च मकारकरिणुक्तिरित्यर्थः । अत्ररसस्य प्राधान्यान्तालंकारता । इदानीं राशव्यो

उल्पाधिकरणावरोप्यारोपणोचौ सर्वे बुद्धिः । वेत्तुं कं इह वन्याश्च दोगौणाचेत्यर्थः । उशब्दः हवोक्तव्यवदे
दे । अनपद्रुतसेदकौ प्रकाशितो बवाहिकचादिरूपविरुद्धधर्मोऽत्येति । सामानाधिकरण्येन यत्र
निर्दिश्यते सासारोपा । सेदांतरमाह । विषय्यतः कतेन्यस्मिन् सास्यात् साध्यावसानिकाविषयिणा
आरोप्यमाणेन अन्यस्मिन्नारोपविषये अतः कते विषयनिष्ठा साधारणधर्मग्रहविना स्वतादात्म्येन
प्रत्यायिते सा लक्षणा साध्यावसानिका सादित्यन्वयः विषयनिष्ठा साधारणधर्मो ग्रहणोरेवायमित्य
त्र गौरित्यत्रापि स्यात्तैने व विधौ लयरूपा साध्यावसानिका लवतीति ध्येयं । सेदाविमौ च सादृश्या स
बंधंतरतस्तथा । गौणो सुद्वैव विज्ञेयो । तेन गौणालक्षणाया मेवांतराव । इति मतव्यं सादृश्ये च स
जातीयगुणवचं स एव स बंधः तवंच स्वसमवेतसमवेतसमवायिसमवायिच । यथा गौवाही क गौरेवा
यमित्यत्र च अत्र गौत्रेण सेदयोः तादृश्यप्रतीतिः सर्वत्रैवासेदावगमश्च प्रयोजनं । अत्र गौ सादृश्ये
लक्ष्यतावच्छेदकं तेने व प्रकारेण गौशब्देन वाहिको बोध्यत इति केचित् । अत्र मते गौरिववाहिक
इत्यत्रोपमाया तस्मिन्नेव सति तद्वत्तयोधर्मवचं प्रकारः गौवाहिक इत्यत्र रूपकेतकतत्तयोध
र्मवचमात्रं प्रकार इत्यनयोर्सेदः अतएवोक्त उपमिव तिरोक्तत्वेदा रूपकमिष्यत इति । अपरे उगो
त्रेनेव गौशब्देन वाहिको बोध्यत । तत्रासुरवचं इत्यादावपि चं च । दिनिवमुखादिप्रतिपत्तिरित्याडः ।
नवायोपताडो नान्त कधमेतादृशी धीरिति वाच्यः । अतएव सत्यपि दृष्टानं प्राहः करोति । ति न्याया
दहा र्यातोपादितं नवाव । सादृश्या द्यत्वा र्यकारणात्वादिप्रतीवधतरयवा । अतएव अत्र वेदा अत्रान्यावलक्षणेनाप्यति
चारणचमत्कारिकास्त्रिफल एव मन्यत्रापि बोधयंत्यालक्षणाया प्रवर्तत इति लाक्षणिकः । शब्द इति अध्वंजको निरूप्यते तत्र
अनायासवद्वो विप्रतिपद्यते । तथा हि केचित् वदंतियतरः शब्दः अशब्दाध्वं इति न्यायात् । अज्येध्वं शक्तिरेव किंचिज्ज्ञानयोति ।
अपर उल्लक्षणयिवयं ज्ञानमप्राप्तिरिति । तौ किं कान्नुमानेनेति । तत्र नाद्यः । यतो यतरः शब्दः इत्यादि र्वदो विधायत्रे तत्र
न तात्पर्यं प्रमाप्येति । उपात्तस्यैव शब्दस्य विधेयं तात्पर्यमेत्येवावयिष्यादध्वंजको तात्पर्यवचनमप्यन्यतः शिष्टः । दध्यादः क
णवेत उशब्दप्रवणानंतरप्रतीतमात्र । एवदिलक्षणाया अपि विफलमप्यत । अध्वान्यवयवात वास्तुतः प्रामाण्यं उशब्दो हतको

तति

स्वरूपमलिधत्तं तयोर्विनागमारा स्माद्यन्वकोलाहणिकः राहोत्रव्यंजकस्त्रिधाः अत्रेति काव्ये। एषामर्थास्त
 वावाच्यलक्ष्यव्याप्ता इति त्रयः। अथवाचकादीनां स्वरूपमाह। शक्तिमत्त्वाचकं च शक्तिर्जातो परमता। ई
 श्वरेणाविरोधो घट्टाद्यंतिरमेव सा। १। यत्र यस्मिन् शक्तिः तत्र तस्य वाचकव्यभिचयः। यद्यप्यर्थक्रियाकारि
 तया व्यक्तावपि शक्तिर्युज्यते तथापि ज्ञातावेव न तद्विशिष्टायां व्यक्तौ गौरवादानं त्याज्यसिचाराच्च। यत्र
 वानंत्यव्यसिचारेन स्तास्वत्राकारादिपदे व्यक्तावेव शक्तिः। शक्तिविशिष्टव्यक्तिबोधस्तु शक्तिराक्तं प
 दं शक्तिविशिष्टबोधयतीति कार्यकारणसावकल्यनया लक्षणाया वाहेयेण वा व्यंजनया वेति ध्येयं। ई
 श्वरेणाविरोध इति प्रसमाद्य दयमर्था बोधव्य इत्याकारिका। नन्वस्याः शक्तिरेव तादृश्याः लक्षणाश्च
 लेपिसत्त्वे लक्षणा छेदः स्मादिति चेत्। न गंगा राहाद्यवाह रूपो धो बोधव्य इति विशेषरूपा या एवैश्वरे
 णायाः शक्तिवार्त्तपगमात्। तत्रैव लुत्ता सनादिप्रमाणसंबन्धनं सामान्यरूपायास्तथा च गंगाराहात्ता रू
 पा बोधव्य इतीश्वरेणायाः प्रमाणसावेने शक्तिवानस्युपगमात्। कल्ले लक्षणा छेद इति। मा मांसक मते वाहा पराधर्तिरमि
 तिलाहणिक स्वरूपमाह। मुख्यार्थान्वयबाधे स्मादनुपपत्तिपत्तिरुत्ता लक्षणा शक्यसंबन्धो। सद्धितो घट्टयोज
 नात्। १। अत्र तात्पर्यविषयान्वये मुख्यार्थतावच्छेदकप्रकरणे मुख्यार्थप्रतियोगिता विरह इति विवरुणाय। अन्यथा
 काके लोदधिरुतामित्यत्रात्र हस्वाच्चा मया सिष्यात्। दध्कपद्यातक त्वेन तत्र काके स्याप्यन्वया बाधत। विवहिते उ
 काके त्वेना न्वयबाधना व्याधिः विसृजते रूढित इत्यादि। रूढितः प्रसिद्धः प्रयोगाद्वाहादिति यावत्॥ अत्र कर्मणि
 शाल इत्यादौ दर्शप्रहणानुकूलरूपमुख्यार्थबाधत। गंगायां धोष इत्यादौ च मुख्यार्थघोषाद्यधिकरणवा संसवात्
 प्रसिद्धेः त्रात्यपावनवादिप्रत्ययात् प्रयोजनाच्च। लक्षणादिप्रतीतिशक्यसंबन्धग्रहणं विवक्तिशक्यसंबन्धो
 लक्षणे लुप्यते। प्रयोजनवता विसृजते। यस्मात् न पराहेपः। स्वार्थहिवा न्यकल्पनं उपादानं लक्षणे चैककाशु
 द्वैव सा द्विधा। १। एते एवाजह स्वाधे प्रकीर्त्ता। यथा काके स्यादधिरहितामित्यत्र गंगायां धोष इत्यत्र च उ
 तय रूपा चैयं शुद्धा। न गौणी उपचारेणा मिश्रितवात्। उपचारश्च सादृश्येन संबन्धेन प्रवृत्तिः सिद्धत्वेन
 प्रतीयमानयोरेक्यारोपणमिति वासेदोतरमाह॥ सारोपान्मा उच्यते क्तावनपकु तत्तेदाको स्यातां।